

Pospíšil, Ivo

Sumarizace a inovace: různé pohledy na literaturu

Новая русистика. 2015, vol. 8, iss. 1, pp. 71-75

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133994>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

logickými aspekty chování, věnují pozornost otázkám vzájemných vztahů v kolektivu a zajímají se o aktuální problematiku současné moderní konfliktologie.

Zdeňka Matyušová

Literatura:

Конфликтология. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Конфликтология> [online] [cit. 07.01.2015].

Sumarizace a inovace: různé pohledy na literaturu

Формы времени и сумасшествия в литературе и искусстве. Litteraria Sedlcensia. Colloquia, tom XIV-I. Redakcja serii Roman Mnich, том под ред. Альдоны Борковской и Людмилы Мних. Instytut neofilologii i badań interdyscyplinarnych Uniwersytetu przyrodniczo-humanistycznego w Siedlcach, Section de langues slaves de l'Université de Lausanne, Instytut germanistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Siedlce 2014. ISSN 2081-3295.

[71]

ГЕЛЛЕР, Л.: *По русской литературе и окрестностях*. Litteraria Sedlcensia. Colloquia, tom XI. Redakcja serii Roman Mnich. Instytut neofilologii i badań interdyscyplinarnych Uniwersytetu przyrodniczo-humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2014. ISBN 978-83-63307-88-2, ISSN 2081-3295.

V letech perestrojky a v době po roce 1989, resp. 1991 se téma času a prostoru v umění stalo módním.¹ To mi připadalo zvláště podivné, když u nás za inspirace především M. M. Bachtina, ale i D. S. Lichačova, Gastona Bachelarda a jiných se o tom psalo již dříve. Od doby, kdy jsem na této bázi psal Ruskou románovou kroniku (1979, těžce a se šrámy obhájeno 1980, vydáno 1983 [POSPÍŠIL 1983]), a později Labyrint kroniky [POSPÍŠIL 1986] a kdy se postupně od 80. let objevuje bachtinovská edice Svatoňova a Hodrové², potom série prací z topologie, o románu zasvěcení, všude převažuje spaciální problematika, aplikovaná potom na její vlastní prózu, od 90. let poměrně hodně překládanou). Zásadním problém, jenž neřešil a nevyřešil ani M. Bachtin, je spjatost času a prostoru, aby měl oprávnění jeho pojem chronotopos (chro-

1 Viz naše studie z posledních let: [POSPÍŠIL 2004; POSPÍŠIL 2006; POSPÍŠIL 2014].

2 Česká edice M. Bachtina Román jako dialog z roku 1980, kandidátská práce Daniely Hodrové Pohyb románu, školitel Štěpán Vlašín, rkp. 1979, knižně upraveno jako Hledání románu [HODROVÁ 1989].

notop), tedy vzájemná zaměnitelnost času a prostoru nejen ve fyzice, ale také v artefaktu. Když jsem kdysi psal pro jeden účel práci o času a prostoru v literatuře, říkal mi můj tutor, sám přírodovědec, že si dovede představit čas a prostor jen ve fyzice: zdá se to naivní, ale je to tak, neboť tzv. literární čas a prostor jsou stylizované poetologické kategorie a postupy, stejně jako postava, líčení, popis nebo dialog, a přidávat jim jiné „vznešenější“ významy je nadbytečné: samozřejmě, že souvisejí s „filozofií“ artefaktu, ale to se týká celé poetiky. Uchvácení poetikou času a prostoru, které je zvláště od posledního desetiletí 20. století pozorovatelné vlastně všude (konference a knihy v Polsku, Bulharsku, Rusku aj.), bylo – jako tehdy mnoho věcí – přehnané. Něco však z těchto módních vln zůstává: posunutý pohled na literární artefakt, jiné vidění a to je vždy pro poznání objektu užitečné.

Spojení prostoru a času se šilenstvím a v ruštině rozlišování slov „сумасшествие“ a „безумие“, které se ve svazku vyskytuje, může být plodné, ale, jak se nakonec ukazuje, je celek monografické publikace různorodým souborem studií, každá o něčem trochu jiném; každý autor si vede svůj diskurs a ani pokus o nějaké ujednocení tu vlastně není. To nijak nesnižuje vlastní jednotlivou hodnotu studií, především tu však chybí integrující hledisko, z něhož by vyplynuly další boční zisky: především vztah času a prostoru a kategorie šilenství.

1721 To, co zarazí zejména, je slabá návaznost na existující sekundární literaturu: o šilenství v umění a literatuře se psalo mnohokrát, stejně jako o čase a prostoru, ale kromě povinného Foucaulta, Bachtina apod. tu nenajdeme nic teoreticky a metodologicky podstatného, natož o šilenství. Kdysi jsem o fenoménu šilenství v ruské literatuře 19. a 20. století napsal útlou knížku [POSPÍŠIL 1995] a musel jsem se prodírat poměrně rozsáhlou sekundární literaturou, ale i tak jsem jí postihl jen zlomek; to tu však vůbec není. Je to velká škoda, neboť potom se přešlapuje na jednom místě a stále se s úžasem „objevuje Amerika.“

Vidíme to již v jinak brilantní studii běloruské profesorky z Grodna, jež působí i v Siedlcích, Taťjana Avtuchovič Герменевтическое пространство текста о безумном времени: парадигмы истолкования. Autorka prezentuje tzv. šílený svět na příkladech světové literatury; snaží se spojit prostor textu s „šíleným“ časem, ale je to spíše esejistická a expresivně pojatá koncepce, která ani nemůže představovat vyřešení bachtinovského dilematu časoprostoru – problém skutečného propojení obou kategorií.

Jiným pojetím „šilenství“ se zabývá Taťjana Alpatova, když rozebírá „posvátné šilenství“ (священное безумие) v ruské ódě 18. století (Vidění murzy G. R. Děřžavina): není však podle mého názoru jasný rozdíl mezi božským či posvátným šilenstvím a básnickou extází a strachem před zjevením neznámé bytosti, ale do širokého pojmání šilenství to typologicky může patřit. Jisté posuny v běžném chování sleduje Ljudmila Lucevič ve studii o autorecepti v Konfesích J.-J. Rousseaua, stejně jako Anna Popova, jež se zabývá dialekti-

kou vášní v eposu F.-R. Chateaubrianda *Les Natchez*. Autorka tvrdí, že Chateaubriand odhalil bolavá místa nového člověka dobré století před tím, než k tomu dospěla psychoanalýza. To ovšem není nic nového: téma ještě neznamenná hloubkovou analýzou – ostatně sexualita, která v literatuře naplno propuká v éře preromantismu (sentimentalistické incestní náznaky apod.) je dostatečně známa. Ruský pojem „безумие“ – na rozdíl od „сумасшествие“ znamená stav „bez rozumu“, tedy nikoli „odchod z rozumu“; ve stati Iriny Černěnkové se zkoumá „мотив безумия“ u Goetha, tedy nemoci (motif of insanity): zkoumá přitom Goethovo dílo od Utrpení mladého Werthera po román Spříznění volbou. Anton Eliáš se zase uchýlil k času a prostoru v Lermontovově lyrice a spojuje je se šílenstvím, jak se projevuje v disertaci O. Ioskevič [IOSKEVIČ 2009], jejíž jinou, leč podobnou práci jsem před časem oficiálně posuzoval. Ona sama přispěla reflexí antinomie „já a on“ u N. Polevého a A. Puškina (Блаженство безумия, Пиковая дама) na bázi obnoveného zájmu o rétoriku. Taťjana Teličko se zabývá Dickensovým románem *Barnaby Rudge* právě z hlediska šílenství a běsovství – ale to jsou podle mě také jiné kategorie a u realisty Dickense navíc umístěné do jiného esteticko-axiologického systému. Dickens se vůbec stal – to docela překvapivě – oblíbeným materiálem k zkoumání, např. „pohřbeného dětství“ v Davidu Copperfieldovi ve studii Taťjany Jankové. I když nelze tyto elementy v díle Ch. Dickense popřít, nelze je ani beztržně vyjmát z celku jeho díla, kde mají jinou funkci než u romantiků. Jako vždy původní je Oľga Červinskaja ve stati Градус безумия по Гоголю. Nejsem však zcela přesvědčen o úplnosti chápání šílenství u Gogola a odkazuje tímto k naší knize o šílenství, kde se Gogolovi věnuje jedna část s poukazem na romantické stopy hoffmannisty: „Безумие, по Гоголю, это нравственная слепота и глухота. Это не способность к восприятию истины, мимо которой постоянно, в глухой темноте, текли люди...“ [POSPÍŠIL 1995, 134].

Někteří autoři vybírají k prezentaci tématu známé autory a texty, jiní spíše okrajové jevy. To je případ studie Jeleny Sozinové o povídce F. Rešetnikova, zatímco studie Ivana Nazarova o L. Andrejevovi a dvě studie o A. Bělem (Elina Svencickaja, Alina Kostikina), stejně jako práce Dmitrije Šukurova o disociativní autorské osobnosti v díle skupiny OBERIU patří k standardním, stejně jako studie Oľgy Džumajlo o šílenství v románech Martina Amise. Co je překvapivé, ale co mě současně vůbec nepřekvapilo právě u východních Slovanů: naprostá ignorance slovanských literatur kromě vlastních, výskyt Francouzů a Angličanů, spíše však klasiků anebo všeobecně známých modernistů či postmodernistů, slabá originalita materiálu i metodologických východisek a cílů. Přesto je sborník přínosem alespoň v dílčích pohledech, ale stojí velmi izolovaně s řídkými odkazy na obrovitou sekundární literaturu předmětu (čas, prostor a šílenství) s absencí propojenosti, provázanosti těchto kategorií. Škoda a také škoda toho, že jsem si znova potvrdil disperzi diskurzních skupin, programovou nenávaznost, diskontinuitu bádání, jinak řečeno konfrontaci jen s něčím přesně vybraným a národně a jazykově úzce vymezeným. Překvapí,

že se tato vlastnost týká i nevýchodního Slovana, který přišel s prací pečlivou a koncizní. Ale nápady, pozoruhodná pozorování tu nechybějí, i když roztroušená po jinak kvalitním svazku.

Leonid Geller/Heller (nar. 1945 v Moskvě, žil v Polsku a ve Francii) se ve své knížce (není to v těchto siedlckých edicích poprvé) zabývá komplexním studiem ruské literatury, zvláště pak jejího sovětského období. Je to četba atraktivní, jednotlivé studie jsou stylisticky brilantní, metodologie spíše antropologicko-empirická. To se týká jak kapitoly О женщинах и либертиках, tak i dalších témat, mj. o zvířatech a utopiích, sovětském životě a anarchii a o paradigmatech a teoriích. Knihu doplňují nápaditá a atraktivní schémata, texty a soupisy literatury. „Ženská“ kapitola obsahuje studie o ženě v literatuře socialistického realismu, genderovou problematiku v tomto typu literatury, libertinství Pečorina a pojetí V. Nabokova. Z toho je zřejmé, že se Geller volně pohybuje po klasické i moderní ruské literatuře různých období a stylů, hledá tedy spíše než genezi typologii: toho se týká asi nejzajímavější kapitola zvířatech a utopiích od Čechovovy Kaštanky až k mytologické literatuře: přiznám se, že ani zde nejsem příliš spokojen s intenzitou Gellerovy konfrontace se sekundární literaturou. Vše je postmoderně vykořeněno, komunikuje se jen s něčím, co autorovi konvenuje, mnoho zůstává stranou. Třetí kapitola o tzv. sovětském životě a anarchii je velmi kvalitní: Erenburg vedle Šalamova či Platonova, ale vše spojuje sovětský prostor, i když to někdy může působit násilně (натянута). Teoretické úvahy Gellerovy stojí rozhodně za přečtení, jsou svěží, myslivé, ale ani z nich není zřejmé, jakou metodologii autor využívá. Jsou to spíše střípky inspirací včetně orientalismů a exotismů a také formalistické sémiotiky, i když autor se spíše drží eklektického přístupu, což není myšleno nijak zle. Řekl bych, že je nejbliže „close reading“ ve směsi s francouzským espritem a dobrou pozorovací schopností a srovnávací manýrou.

Obě knihy se týkají především ruské literatury, ale obsahují – jak patrné – také srovnávací aspekt a literárněteoretický impuls. Jsou zatíženy minulostí ve smyslu tradicionalistické literární vědy na straně jedné, je na nich vidět i úporná snaha po metodologických inovacích na straně druhé a po tematických průlomech. Co je patrné: snaha modernizovat nebo „postmodernizovat“ literární „klasiku“ (Dickens, Erenburg), nově „nasmítkat“ starý materiál, nepomíjet ani „okrajové“ jevy. To není málo. Siedlce se stávají důležitým evropským literárněvědným centrem.

Ivo Pospíšil

Literatura:

HODROVÁ, D. (1989): *Hledání románu: Kapitoly z historie a typologie žánru*. Praha.

- IOSKEVIČ, O. (2009): *Na puti k bezumnomu narrativu. Bezumije v ruskoj proze prvoj poloviny XIX veka*. Гродно.
- POSPÍŠIL, I. (1983): *Ruská románová kronika*. Brno.
- POSPÍŠIL, I. (1986): *Labyrint kroniky: pokus o teoretické vymezení žánru*. Brno.
- POSPÍŠIL, I. (1995): *Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století*. Brno.
- POSPÍŠIL, I. (2004): *Problémy literárního prostoru, času a rytmu*. Slavica Litteraria X 7, s. 175–176.
- POSPÍŠIL, I. (2006): *Žánr, žánrový systém a česká literatura*. Slovak Review 15, č. 2, s. 188–190.
- POSPÍŠIL, I. (2014): *Problema vremeni i prostranstva v literature: nostalgija i real'nosť*. In: Dialogiční obertony. Naukový zbirnyk na pošanmu pam'jati profesora Nonny Kopystjans'koj. L'viv, s. 35–42.

Originálně viděný Čechov a přínosný slovník ruské literární emigrace v Německu

ДИМИТРОВ, Л.: *Да размиваш Мелпомена или Чехов на големия път към драмата*. Издателство „Факел“, София 2013. ISBN 978-954-411-181-6.

[751]

БАТШЕВ, В.: *Писатели русской эмиграции. Германия 1920–2014*. Библиографический справочник. «Литературный европеец», Франкфурт-на-Майне 2014. ISBN 978-3-936996-96-2.

Známý a široce respektovaný bulharský slavista a rusista Ljudmil Dimitrov vytvořil originální knihu o A. P. Čechovovi, kterou se zapsal do nové čechovovské literatury jako znalec jeho divadelnosti. Jeho zájmem je především jeho raná dramatika, kterou chápe jako předdveří jeho „velkých“ dramát až k známé čtveřici Racek, Strýček Váňa, Tři sestry a Višňový sad. Určitá „bezmocnost“ Čechovovy rané dramatiky je dána tím, že vycházel ani ne tak z literatury jako ze stavu ruské scény. Odtud lehké komedie apod. Fenoménem je právě proto, že vycházel z domácí scény a teprve později se orientoval na širší témata. Jeho rané vaudevilly a aktovky nevznikala tedy jako díla odvozená z literárnosti, ale jako derivace konvencí tehdejší scény: proto podle Dimitrova Čechovova cesta k velké dramatice je vlastně vstupováním do literární tradice a sbírání jejich úlomků. Je sice ponořen do 19. století, ale současně je nekonvenční. I když je cele zaujat komedií, vytváří jejich zvláštní druh: píše malé hry pro velkou scénu a masové publikum, současně velké hry pro komorní scénu, zřiká se smíchu a vede komedii do fáze žánrové nerozeznatelnosti. Stylizuje vlastně tragédii, kterou prosvětluje jemným humorem, ironií a satirou. Součástí Dimitrova svazku jsou překlady raných Čechovových